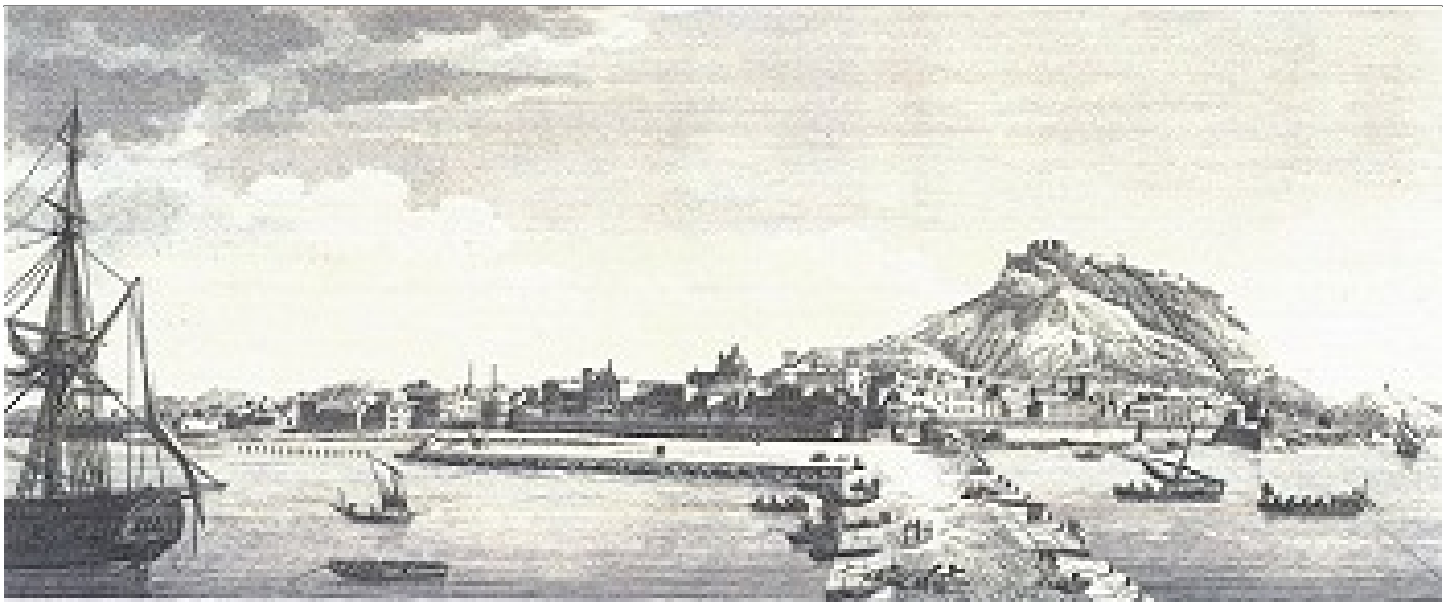

Un principat dellà Xixona esborrat

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 17-05-2020

Article d'En Pep Mayolas. Les comarques d'Alacant són la regió europea amb més vestigis arquitectònics medievals per quilòmetre quadrat, però la gran història ibèrica passa lluny d'aquelles contrades. El clima benigne, el port natural i l'inexpugnable Benacantil havien de convertir per força Alacant en un enclavament estratègic. Bo i així, resulta molt simptomàtic que no hi hagi passat mai res digne de memòria. Ni a nivell cultural, ni comercial, ni militar: res. O ben poca cosa. Si el passat sembla no haver-hi existit, però, potser és que una part de la història que s'hi visqué ha estat esborrada.

La donació de la vila d'Elx i el lloc de Crevillent a Isabel la Catòlica en dot de casament per part de Joan II d'Aragó, l'any 1469, de bon principi fou sospitosa d'amagar alguna irregularitat. Tot just dos anys abans, les rendes d'Elx i Crevillent havien estat donades pel mateix sobirà a la seva cunyada Aldonça Enríquez, també com a regal de casament per l'enllaç de la dama amb En Joan Ramon Folch IV de Cardona el 25 de març de 1467. Com era possible? Es regalaven només les rendes d'un any? En el cas d'Isabel, encara resultava més estranya i incomprensible la donació gairebé immediata[1] d'aquella titularitat al seu comptador major, Gutierre de Cárdenas, quan se suposava que el dot que havia rebut del seu sogre era només «per cambra empero de vida sua»,[2] és a dir, per al seu sosteniment i durant tota la seva vida.

L'article en el qual denunciàvem aquestes i d'altres irregularitats ens menava a la conclusió que la dotació nupcial d'Elx i Crevillent a la futura Reina Catòlica era una falsedat documental que tapava, en realitat, l'atorgament del senyoriu de la vila d'Alacant i la ciutat d'Oriola a l'esposa de Ferran II.[3] Per què, precisament, aquestes dues localitats? Perquè eren els dos enclavaments estratègics del sud valencià; perquè formaven part del patrimoni reial i eren més dignes d'una sobirana que no pas Elx i Crevillent, històricament més propis de secundogènits com Martí l'Humà; perquè les Corts de 1488 a Oriola, el miracle de la Santa Faç a Alacant el 1489 i l'atorgament de la condició de «ciutat» el 1490 per part de Ferran II a Alacant reflectien una mena de correspondència règia als favors obtinguts

d'aquestes dues ciutats. La pràctica inexistència d'història medieval d'Alacant, com si no hi hagués passat mai res d'importància, quan era gairebé el port natural més ben dotat de la Mediterrània ibèrica, amb el recer de la gran badia per a flotes de bona mida i el seu Benacantil inexpugnable, convidava a sospitar esborraments intencionats.

Arribats aquí, que Isabel la Catòlica fos senyora d'Arévalo i Olmedo i que aquestes dues viles castellanes fossin reclamades com a patrimoni de reina per Germana de Foix el 1516, un cop vídua del Rei Catòlic, quan la reina d'Aragó no tenia cap dret ni jurisdicció sobre el territori castellà, ens va instal·lar en la idea que Arévalo i Olmedo havien estat utilitzades per situar a Castella uns dominis, unes dignitats i possiblement uns fets històrics que havien tingut lloc als regnes catalans. «Quien señor de Castilla quiera ser, Arévalo y Olmedo de su parte ha de tener»,[4] feia un pintoresc adagi castellà a l'escut d'armes d'Arévalo. I diem «pintoresc» perquè sobre el mapa, les dues viles apareixen envoltades per tot d'enclavaments (Ávila, Segovia, Valladolid, Tordesillas, Medina del Campo...) on s'hi endevina més rellevància econòmica, demogràfica o estratègica a l'hora d'inclinar, amb el seu pes decisiu, qui havia de ser el senyor de Castella. Furgar en la història d'Arévalo i veure que se la coneixia com «la ciudad de las reinas», quan encara avui no en té res, de ciutat, ni hi ha vestigis de cap palau reial,[5] ens va obrir una perspectiva d'allò que se'ns devia amagar d'Alacant. I si Alacant podia rebre l'apel·latiu de «ciutat de les reines» a la Corona catalana, per què seria, i de quines reines es tractaria? Què se'n derivaria, d'una presència règia femenina continuada en el temps en aquelles comarques frontereres?

La convicció que la cort-col·legi del fill dels Reis Catòlics s'havia instal·lat el 1496 a Alacant i no pas a Almazán (Soria), i el desembarcament accidentat del jove Carles V el 1517 a La Vila Joiosa en comptes de Villaviciosa (Asturias), quan aniria també rumb a Alacant, convergien amb la falsa dotació nupcial i la mentida d'Arévalo com un senyal d'alarma eixordador. Una alarma que botzinava i feia pampallugues damunt d'un territori amb un estatus especial des del temps de Jaume II, en què es determinà que la demarcació dellà Xixona dependria directament de l'Audiència règia i tindria batlle reial propi, diferenciat i independent del batlle general del regne de València. Així ho collim de l'Agustín Rubio: «Durant uns quants anys, la zona annexionada constituí un espai indefinit administrativament, al qual Jaume II es referia, amb vaguetat evident, com les "possessions més enllà de Xixona". Fou en 1308 quan les incorporà, amb caràcter de circumscripció especial —ultra Sexonam— al regne de València, que es veié així incrementat amb un conjunt ampli de poblacions, entre les quals (...) destaquen Oriola, Elx, Alacant, Elda, Novelda, Asp, Petrer i Crevillent, seu aquesta última d'un petit principat musulmà que, governat pel seu arraix (ra'is), aconseguí sobreviure, sota la jurisdicció catalano-aragonesa, fins a 1316, mantenint el seu status peculiar».[6]

La ciutat d'Alacant a meitat segle XIX

«A començaments del segle XIV la Corona trobà un sistema idoni per a projectar el seu poder en els territoris de la confederació i, alhora, enfortir-se mitjançant la incorporació a l'aparell polític de la figura del primogènit: la procuració general, denominada definitivament, a partir de 1363, governació general».[7] Els historiadors ens ho diuen ben clar: la figura del primogènit s'incorpora a l'aparell polític mitjançant la governació general, que és el nom que rebrà, també, un —i només un— dels territoris de la Corona catalana a l'últim terç del segle XIV: la governació general d'Oriola. Si ens en volem adonar, hi tenim tots els elements d'un territori del príncep, excepte la denominació genuïna. La idea d'un principat esborrat pren força tot d'una, sobretot quan hi contrastem el poc afecte i la nul·la vinculació presencial dels hereus castellans al pretès principat d'Astúries, i en paral·lel, el cúmul d'irregularitats que envolten, també, els primers anys d'existència del «Dalfinat» i després «principat» de Girona. La més cridanera d'aquelles irregularitats és precisament la conversió de l'hipotètic Dalfinat de Girona en «Principat» per al futur Alfons el Magnànim. Bo i parlant de Ferran I i del seu successor, En Çurita diu: «I estant al seu tron, arribà l'infant Don Alfons, i el Rei el vestí amb un mantell, i li posà un capell al cap i una vara d'or a la mà, i li donà la pau, i títol de Príncep de Girona, pel seu primogènit, com abans se li deia Duc, perquè ja en el Regne de Castella i Lleó s'havia donat al successor en el Regne el títol de Príncep d'Astúries, a imitació del Regne d'Anglaterra: perquè en ell, a l'hereu que succeïa en el Regne, l'anomenaven Príncep de Gal·les, d'on vingué aquest títol».[8]

1. UN PRINCIPAT DINS UN PRINCIPAT

Com es pot apreciar, En Çurita —que confegeix els seus Anales en temps de Felip II— no diu res de cap Dalfinat, només escriu «com abans se li deia Duc». El títol de Duc de Girona sí que sembla una dignitat ben instituïda i continuada en el temps des que Pere el Cerimoniós la creà per al seu primogènit Joan, el 1351, i no la posarem en dubte. Allò que fa pujar la mosca al nas és la creació d'un «principat» de Girona dins un territori que històricament es designava amb el nom i el rang de «principat» de Catalunya. No coneixem cap precedent d'un comtat dins un altre comtat, d'un ducat dins un ducat, i encara menys, d'un principat dins un principat. És cert que hi ha documentació suficient per acreditar que Catalunya rebia tractament de «regne», i la celebració de Corts pròpies i exclusives que acollien, també, la reunió parlamentària del regne de Mallorca no deixa lloc al dubte: Catalunya tenia estatus i comportament de regne, i per això no representaria cap anomalia, d'entrada, que en una part del seu territori s'instituís un «principat». Però si ens prenem

seriosament les designacions històriques consensuades, veiem que Catalunya es tenia per un principat i això feia incompatible la institució d'un altre principat dins el seu territori. El fet que En Çurita, un home al servei del pla traçat per Felip II, no faci esment del Dalfinat de Girona i només al·ludeixi al Ducat gairebé és la confirmació que el municipi gironí es va mantenir com a títol ducal de l'hereu del tron, però mai va constituir la seu del fantasmagòric Dalfinat. N'acabarem de parlar quan defensem argumentalment el principat esborrat d'Alacant i després de «desmuntar» el d'Astúries, per a la qual cosa volem treure a col·lació un dels investigadors més equànimes que coneixem.

2. LA DUBTOSA VERSEMBLANÇA DE L'ANTIC REGNE D'ASTÚRIES

En Miguel-Anxo Murado és un periodista agosarat que es va atrevir a plantejar en una obra brillant, necessària i del tot recomanable, la precària fiabilitat científica del món acadèmic que es dedica a la història. Un dels casos que li servien per il·lustrar els problemes de credibilitat d'alguns relats històrics del tot consolidats era, precisament, el del regne d'Astúries. Amb la baioneta calada, En Murado irromp sense pietat i es dedica anar fent petar els globus de la festa: «L'historiador està disposat a enganyar-se a si mateix quan l'alternativa és l'horror vacui, un buit terrible.

»En el cas de la història d'Espanya tenim un exemple curiós en el Regne d'Astúries. La història convencional ens diu que aquesta entitat política s'estendria des de l'any 718 al 925, governada al llarg de dos-cents anys per una dotzena de reis. Aquest regne és, precisament, una peça clau en el discurs de la història d'Espanya, entre d'altres coses perquè funciona com a mite fundacional. És la baula necessària que uneix l'antic regne dels visigots amb el futur regne de Castella, i per tant d'Espanya. És per això que rep una atenció privilegiada en llibres escolars i de divulgació, i figura en un lloc molt important en la imaginació col·lectiva».[9] L'afirmació és demolidora i convida a reflexionar. No només esquerda de manera irreversible el mite fundacional per excel·lència de l'Espanya castellana: també ens obliga a posar en qüestió els paràmetres formatius en què hem estat educades desenes de generacions de criatures adoctrinades en el nacionalisme espanyol —aquell que no existeix, sí—, quan se'ns obria a l'enteniment el paisatge èpic de l'Espanya eterna, la que aconseguia connectar l'heroi Viriato i la seva resistència numantina amb el regnat triomfal dels Reis Catòlics, artífexs culminants de la Reconquista i fundadors de l'Espanya moderna.

«Tot el que sabem d'aquell Regne d'Astúries ens ha arribat a través d'un cos de documentació molt tardà. Això ja és un problema en si, però n'hi ha un altre encara més gros: aquell cos de documentació també és fals gairebé en la seva totalitat. Avui sabem que bona part dels textos que el composen procedeixen d'un mateix "taller", el d'en Pelayo d'Oviedo (no s'ha de confondre amb Don Pelayo, el mític fundador de la dinastia). Aquest bisbe del segle XII es dedicà a manipular o a inventar de forma pacient la major part dels diplomes relacionats amb la monarquia asturiana. L'aspecte variat i creïble que presenten aquests textos és part de l'engany. Els escrivans del bisbe es molestaren fins i tot a imitar la cal·ligrafia visigoda per fer-la semblar més antiga. Per descomptat, han aconseguit enganyar durant segles cronistes i erudits. Segons en Barrau-Dihigo, un dels primers a descobrir el frau, "de 63 textos, 28 són completament falsos, vuit són sospitosos, cinc són dubtosos i n'hi ha tres d'interpolats".

»El segle XII és cèlebre entre tots els historiadors per l'enorme quantitat de fraus que contaminen la documentació. Però fins i tot en aquest context, el cas d'en Pelayo, a qui s'ha anomenat "el príncep dels falsificadors", és cridaner. Les intencions del bisbe eren, d'entrada, modestes: proporcionar privilegis, rendes i solera a la seva seu (Oviedo era un bisbat recent i sense història). Però de passada, en Pelayo creà de la seva pròpia mà gairebé tota la història del Regne d'Astúries que coneixem. La gravetat del problema és tal que alguns experts han arribat fins a dubtar de l'existència mateixa del Regne d'Astúries. Es tracta d'una tesi radical, però no pas mancada d'arguments. El cert és que el concepte de "Reino de Asturias" és relativament recent. En els textos contemporanis de la resta d'Europa, es parla sempre de "Galicia" o de "Galicia i Asturias", i fins almenys Alfons II, el novè rei de la llista, cap dels seus monarques es dóna el títol de rei sinó el de princeps (cabdill). Alfons X el Savi, en la seva Primera crónica general, esmenta Pelayo com a "primero rey de León". Fou només a mesura que començaren a aflorar certs textos antics a Astúries que s'anà assentant la denominació "Reino de Asturias". I aquests textos eren, fonamentalment, els del bisbe Pelayo.

»És un debat que desvetlla intenses emocions patriòtiques i locals (els fòrums d'internet treuen fum quan se'n reobre la discussió), així que deixem-ho en una hipòtesi. Però és important entendre que hi ha exemples abundants de realitats polítiques i socials que foren creades per textos falsos, i algunes d'elles han deixat empremtes que s'han pogut esborrar del tot. Els falsos cronicons dels segles XVI i XVII, els llibres plumbis de Granada... La història d'Espanya, com la dels altres països, s'ha fet en gran mesura a partir de textos falsificats, alterats, interpolats i manipulats. Tal com dèiem, importa ben poc que la crítica filològica moderna hagi descobert molts d'aquests fraus, perquè la seva força evocadora fa impossible eradicar-los del tot de l'imaginari col·lectiu. El seu rastre reapareix una vegada i una altra a les guies turístiques, a les històries locals i fins en llibres de divulgació».[10]

3. UN PRINCIPAT INDOCUMENTAT ENTRE 1388 I 1594

És impressionant. I si la història del regne d'Astúries presenta aquests problemes de credibilitat, una cosa semblant

podem dir del principat que pretesament es crea sobre aquell territori pel setembre de 1388. En Luis Suárez, un dels més reputats historiadors espanyols i asturià de naixement, enceta l'article que dedica a la fundació i primera època del principat asturià amb un aclariment que és tot un avís: «Quan un historiador dels nostres dies s'endinsa en l'estudi dels orígens del Principat d'Astúries, especialment per referir-se al seu primer segle d'existència, no triga a adonar-se que s'enfronta a una qüestió summament complexa, dificultada, a més, per l'escassesa de documentació».[11] De fet, la mateixa pàgina web de la Junta del Principado de Asturias confessa que «de sus más de cuatro siglos de historia sólo se pueden seguir con documentos las incidencias para el periodo 1594 a 1834, fecha en que se decretó su disolución».[12]

No és només que faltin tots els documents dels primers dos segles, entre 1388 i 1594: la dignitat que distingia els hereus del tron de Castella no s'esmenta en cap de les cròniques dels reis castellans que hom tenia a l'abast, si més no, segons En Juan Pérez de Guzmán, un historiador del segle XIX que ens ha estalviat la feixuga tasca d'anar buscant, en cada crònica o relació dels monarques castellans, les al·lusions concretes i els esments del títol de Príncipe de Asturias. En Pérez de Guzmán diu que tot i l'absoluta unanimitat entre historiadors i erudits a l'hora de datar l'origen de la titulació de Príncep d'Astúries, «s'ha dubtat de moltes circumstàncies inherents a la dita dignitat per manca de la Cèdula Reial de la seva institució, feta el 1388».[13] El pare Carvallo, assenyala, ja donava per perduts els documents primitius en època de Joan II de Castella, i només es conservaria l'escriptura de confirmació feta per aquest Joan II, per bé que la reproducció que en queda no és completa. És a dir, som davant de la confirmació d'una dignitat de la qual no en queda cap document original, ni tampoc de la mateixa confirmació, datada més de mig segle més tard, que peca de ser una reproducció del pretès original i encara incompleta. «La mateixa pèrdua han patit els testimonis de l'aprovació i de la jura de les Corts».[14]

L'autor repassa diverses Crónicas i Memoriales dels reis Enric III i Joan II de Castella i resulta que sempre es parla d'infantes primogénitos, d'herederos i fins i tot de príncipes, però no es cita mai el mot «Asturias».[15] Més endavant escorcolla i reprodueix fragments del Memorial d'En Galíndez de Carvajal, paràgrafs sencers del Cuaderno de Juras, on troba esments a prínceps i princeses, però com que «en el Reino no habia ningun otro Príncipe que obligase á especificar su título», lamenta, arriba a la trista conclusió que no calia posar que eren «de Asturias».[16]

Vet aquí. I carregat de decepció, com a rematada final inapel·lable, llista els autors i les obres que no citen «Astúries» com a títol dels prínceps hereus de la corona castellana. La relació és llarga i comença pels cronistes del segle XV, entre els quals esmenta Pérez de Guzmán, Diego de Valera, Enríquez del Castillo, Hernando del Pulgar, Galíndez de Carvajal, continua amb l'Andrés Bernáldez, l'Alonso de Palencia, l'Antonio de Nebrija, Pedro Mártir de Anglería, Lucio Marineo Sículo, Gonzalo Fernández de Oviedo, Tristán de Silva, Alonso Flórez de Salamanca i d'altres contemporanis, passa després al pare Mariana, En Ferreras, En Garibay, En Çurita, l'Ortiz de Zúñiga i arriba fins al segle XIX, amb En Clemencín o En Lafuente, a més d'estrangers com Robertson, Irving, Prescott «y tantos otros».[17]

És una autèntica brutalitat. Cap dels cronistes esmentats, si haguéssim de refiar-nos del bon Pérez de Guzmán, concedeix el títol de «príncipe de Asturias» als quatre prínceps efectius que, segons la història, existiren i dugueren aquesta dignitat entre 1388 i 1497. Cap ni un. Hem vist, però, que En Çurita feia emmirallar Ferran I d'Aragó en els reis de Castella i en el principat d'Astúries per als seus primogènits quan instituïa el fals —per a nosaltres— principat de Girona. En Çurita al·ludeix, per tant, al principat d'Astúries, i això demostra que En Pérez de Guzmán potser no va ser tan exhaustiu com pretén en la seva recerca. Sí que ens avisa, en canvi, de l'esment del fill dels Reis Catòlics, Joan, com a príncep d'Astúries i de Girona a l'escriptura de ratificació del matrimoni per poders efectuat per paraules de present a través del procurador de Joan amb Margarida d'Àustria, i més tard, al testament del príncep,[18] documents que hom pot inferir retocats o directament elaborats al segle XVII. També se'ns fa notar que duia la llegenda de Princeps Asturiarum et Gerundae el segell de molts documents signats pel príncep, que no obstant això, firmava només Yo el Príncipe, igual que ens diuen que signava el seu pare Yo el Rey sense afegir els títols dels seus dominis.[19]

Abans de conèixer el llibre d'En Pérez de Guzmán que ens ha fet desdir de tanta recerca mecànica, havíem escorcollat en part la Crónica de Enrique IV de l'Alonso de Palencia i hem de dir que no hi vam trobar en cap moment la dignitat «príncipe de Asturias», i això que se'ns parlava d'Enric i d'Isabel de Castella quan la història diu que ostentaven aquest títol que els designava, primer l'un i després l'altra, com a hereus del tron. També havíem repassat de cap a peus el Libro de Cámara del fill dels Reis Catòlics redactat pel seu patge Gonzalo Fernández de Oviedo. Si bé per les característiques del llibre —una descripció dels càrrecs i els oficis que conformaven la Cambra del Príncep— hi ha poques oportunitats de citar Joan d'Aragó (1478-1497) com a príncep d'Astúries, resulta inconcebible que ni al principi ni al final de l'obra, ni que sigui a la dedicatòria de l'encapçalament, un descendent d'asturians com ens diuen que era l'autor, l'anomenat Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés, no faci almenys un esment de la cerimònia que tingué lloc, segons els historiadors actuals,[20] el 20 de maig de 1496, en què l'hereu del tron rebé de forma oficial i per nomenament regi el títol de Príncep d'Astúries.

Resulta inconcebible. Ho tornarem a dir: aquesta situació només es pot justificar per dues circumstàncies. La primera, que el títol que se li atorgà era el que li conferia el senyoriu d'Alacant i Oriola, i això s'havia d'esborrar de tot en tot en la mateixa operació que castellanitzava l'obra de l'anomenat Oviedo. I la segona és que, en el moment de fer les supressions, la censura encara no havia entès que no n'hi havia prou amb esborrar de la documentació el nomenament com a príncep d'Alacant o dellà Xixona, i per tant, encara no s'havien creat els falsos títols d'Astúries i de Girona. A la vista de les dignitats que sí que rebien històricament els primogènits catalans, però, l'aparell censor que construïa documentalment, dia a dia, la preeminència de Castella per damunt de la Corona catalana, s'adonà que no podia ser que els primogènits de Castella no poguessin equiparar-s'hi en la recepció de títols, prebendes o senyorius. I fou així que, a reflex del principat català d'Alacant i Oriola, es dissenyarien a finals del segle XVI els inexistents principats d'Astúries i de Girona que, diguem-ho només de passada, sonen molt com uns «principats d'Empúries i de Xixona». Concebuda la idea, caldria dotar de credibilitat allò que només era veritat sobre el paper, i és aleshores que probablement començà el saqueig de la realitat alacantina i oriolana.

I serà així com veurem recreat a las Asturias de Oviedo un refregit de les pugnes senyorials que la Maria Teresa Ferrer i Mallol relata a la governació d'Oriola, la prestació de cavallers que el territori fa a Pere el Cruel, els privilegis que atorguen Isabel i Ferran per a l'extracció de grana, cereals i cítrics —fins al punt de veure com Astúries exportava vaixells sencers de cítrics quan al regne de València, se'ns diu, no se'n produïen tants com ara... Fa angúnia trobar, de tant en tant, periodistes, investigadors i historiadors locals castellans carregats de bona fe que s'esforcen a publicar documentades investigacions sobre temes curiosos i alhora inversemblants, com ara la inexplicable indumentària morisca dels asturians que van rebre Carles I,[21] o la sagnant exportació de taronges i llimones asturianes durant els segles XVI i XVII,[22] fet que va arribar a exhaurir els arbres de cítrics a la costa cantàbrica. Com podran acceptar mai, aquests erudits, que han estat treballant amb informació manipulada, fruit d'una massiva translació de documents alacantins i una subsegüent adaptació al castellà i als topònims asturians?

En properes comunicacions farem una ullada a alguns dels enigmes que acompanyen la creació de l'efímer Dalfinat de Girona (1388) i mirarem de defensar que el títol honorífic de «ciudad de las reinas» que la història atorga a la vila d'Arévalo respondria, ben probablement, al manlleu d'una distinció pertocant a la veritable ciutat de les reines catalanes, Alacant, una de les capitals de l'esborrat Principat dellà Xixona.

Pep Mayolas

Notes:
[1] Les fonts són molt contradictòries. Algun autor afirma que la transmissió tingué lloc el 1470, però la majoria ho daten durant les Corts de Barcelona de 1481. Tampoc hi ha acord sobre si és Ferran o Isabel qui ho atorga, i els menys fiables acompanyen la donació amb l'elevació del domini a marquesat, tal com no ho veurem fins ben entrat el segle XVI. Tanta inexactitud manifesta que la tasca prioritària era destruir la veritat, al preu, fins i tot, de fer evident que les noves dades eren mentida. L'afany de destrucció ens revela el grau de necessitat de l'ocultació.

[2] MIQUEL GUAL CAMARENA, El matrimonio de Fernando e Isabel (1469). Documentación valenciana, Separata del Homenaje al profesor Carriazo, Sevilla, 1973, p.15 i 16, doc. 10.

[3] PEP MAYOLAS, "La baronia d'Elx i Crevillent. La falsa dotació nupcial d'Isabel la Catòlica" dins Censura i postveritat al segle XVI català, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2017, p. 29-48.

[4] DIANA PELAZ FLORES, "El poder de la reina a través del señorío de sus tierras. El ejemplo de Arévalo en la Baja Edad Media", dins Mundos medievales: espacios, sociedades y poder (Homenaje al profesor José Ángel García de Cortázar y Ruiz de Aguirre), Editorial de la Universidad de Cantabria, Santander, 2012, vol. II., p. 1737.

[5] Ídem. En p. 1735, nota 16, la Diana Pelaz diu que F. De Paula Cañas Gálvez, a El itinerario de la Corte de Juan II de Castilla (Sílex, Madrid, 2007, p. 94), «aventura que, amb tota probabilitat, la fortalesa d'Arévalo seria emprada com a aposentament regi, juntament amb el palau local de la vila, tot i que les fonts documentals no al·ludeixen a ella com a tal durant la primera meitat del segle XV». Aquesta manca de presència en la documentació és verament simptomàtica. «Tampoc disposem de notícies sobre com era el palau reial situat al centre d'Arévalo, a la plaça del Reial. Segurament estaria construït de totxana i fusta seguint la tradició mudèjar castellana i sembla que fou en temps d'Enric II quan el consell d'Arévalo i els seus sexmos "levantaron un caserón muy grande, que con el nombre de palacio ofrendaron a su rey"».(pàg. 95 del llibre d'En Cañas Gálvez). Aquest autor ho diu ben clar: no hi ha documentació per avalar el modest castellet d'Arévalo com a aposentament regi, ni es tenen notícies de com era el palau reial de la vila, si és que mai hi va ser. Que tot és un invent dels censors de Felip II s'ensuma quan llegim que «després de la mort de Ferran el Catòlic el 1516 la Cort Reial ja no s'aposentaria més en ell i, finalment, el 1524 Carles V decidí concedir-lo a les monges cistercenques de la Lugareja, amb què el nou monestir prengué el nom de Santa Maria la Real de Arévalo». (Cañas Gálvez, p. 95) Això és el que en queda, un petit monestir batejat amb l'apel·latiu «la Real». Però als papers s'hi fa constar que havia estat un palau.

[6] AGUSTÍN RUBIO VELA, "El segle XIV" dins Història del País Valencià. De la conquesta a la federació hispànica, Edicions 62, SA, Barcelona, 1989, vol. II, p. 172.

[7] Ídem, p. 174.

[8] JERÓNIMO ZURITA, Anales de la Corona de Aragón, Herederos de Pedro Lanaja y Lamarca, Saragossa, 1669, tom III, p. 101.

[9] MIGUEL-ANXO MURADO, La invención del pasado, Random House Mondadori SA, Barcelona, 2013, p. 25.

[10] Ídem, p. 25-26.

[11] LUIS SUÁREZ, "Primera etapa en la institución del Principado de Asturias" dins Boletín de la Real Academia de la Historia, Madrid, 2000, Tom CXCVII, Quadern n. III, p. 393.

[12] Pàgina de la Consejería de Educación, Cultura y Deportes de la Junta General del Principado de Asturias o Gobierno de Asturias.
http://www.archivosdeasturias.info/feaa/action/detalle?buttons%5B1%5D=loadDetailFondo&idTipo=1187

[13] JUAN PÉREZ DE GUZMÁN, El Principado de Asturias, Imprenta de Manuel. G. Hernández, Madrid, 1880, p. 57.

[14] Ídem, p. 57-58.

[15] Ídem, p. 78-87.

[16] Ídem, p. 106.

[17] Ídem, p. 106-107.

[18] Ídem, p. 108.

[19] Ídem, p. 109.

[20] LUIS SUÁREZ, “Primera etapa en la institución del Principado de Asturias”, ob. cit., Quadern n. III, p. 461.

[21] J. M. GOMEZ-TABANERA, “Del tocado «coniforme» de las mujeres asturianas en el siglo XVI”, El Basilisco, núm. 5, novembre i desembre, 1978, http://www.fgbueno.es/bas/pdf/bas10506.pdf

[22] LUIS CUETO-FELGUEROSO, Asturias y el comercio con el norte de Europa. (1650-1700), Editorial Círculo Rojo, El Ejido, 2013.